

เส้นทางท่องเที่ยวสถานธรรมและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท

Route to Dhamma Institutes and Community Enterprises in Chainat
Provinces located by the Chaopraya River

สถาพร ถาวรธวัช¹
Staporn Tavornativat¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถานธรรมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 2) ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ 3) ศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ 4) เส้นทางท่องเที่ยวสถานธรรมร่วมกับวิสาหกิจชุมชน โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเจาะจงเลือกกลุ่มตัวอย่าง 35 วัด จากวัด 50 วัด และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 16 กลุ่ม จาก 30 กลุ่ม โดยการสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม สังเกต วิเคราะห์เอกสารและประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ

กิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถานธรรมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า กิจกรรมทั้งหมด 4 กิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมทำบุญวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา 2) กิจกรรมถือศีลอุโบสถ 3) อบรมเยาวชน 4) กิจกรรมบวชชีพรหมณ์

ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (สถานธรรม) ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ที่อยู่ในระดับดีเยี่ยม มีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดธรรมามูล (หลวงพ่อดมจักร) วัดใหญ่ (มีพระพุทธรูปไสยาสน์) และวัดปากคลองมะขามเฒ่า (หลวงปู่ศุข) สำหรับวัดที่มีศักยภาพการรองรับนักท่องเที่ยวในระดับดีมีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดบรมธาตุ (เจดีย์สมัยอุทอง) วัดสรรพยา (พระพุทธรูปชินราชจำลอง) และวัดอินทาราม (พระพุทธรูป 58 องค์ ในวิหารหลังยาว) โดยมีสิ่งดึงดูดใจของวัด คือ พระพุทธรูปเกจิอาจารย์ สภาพแวดล้อมและวัดอุโบสถ

ศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า กลุ่มที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว คือ กลุ่มแม่บ้านสรรพยาบาติก เลือกทำฉนวน กระเป๋าผักตบชวาบ้านอ้อย น้ำพริกบ้านท่าไม้และน้ำพริกคงคาราม

¹ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเกษตรและชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

เส้นทางการท่องเที่ยวสถานธรรมร่วมกับวิสาหกิจชุมชน 4 เส้นทาง คือ 1) จาก
โพนางดำออกถึงเขื่อนเจ้าพระยา 2) จากสะพานสรรพยาถึง วัดท่าชัย 3) จากสวนนกถึงเขื่อนผ่านวัด
โคกขามถึงวัดธรรมามูล 4) จากแยกราษฎร์วัดใหญ่ถึงปากคลองมะขามเฒ่า

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน สถานธรรม

Abstract

The main objectives were to study temple practice the dharma activities in Chainat Chao Praya river side, the history tourism potential, the potential and strength of the group of community enterprises and temple and community route tour. A quality approach of 35 temples and 16 community enterprises by purposive sampling from 50 temples and 30 community enterprises. Field data were collected by following method: documentary analysis, interview, focused group observation, and expert assessment. Conclusion were as follows:

Temple practice the dharma activities in Chainat Chao Praya river side were 4 activities
1) made merit in Buddha important day 2) became eight commandments 3) children training
4) ordained in white.

The history tourism potential for tourism in excellent level were Dharmamoon with dharmachack buddha image, Yai temple with Reclining Buddha, Pakklong Makamthoa with Sook Buddha image. For the good level were Boroma Thad with Uthong Pagoda, Suppaya with Buddha Chinarat reproduce and Intharam with 58 Buddha images which attraction were Buddha image environment and antique.

The potential and strength of the group of community enterprises were Suppaya batik, Tachanuan sedge mat, Banoay water hyacinth bag, Thamai chili sauce and Kongkaram chili sauce. The highest strength of the group was Suppaya batik and powder pickled fish was the lowest.

Temple and community route tour were 1) from Phonangdamoak to Chaopraya Dam. 2) Suppaya Bridge to Thachai. 3) from Bird park to Kokkham pass to Thammamoon 4) Nam Sakorn square to Yai temple pass to Pakklong Makamthao. This route tour only travel by 12 persons van or personal car. limitation of the temple was lack of ferry landing. Except Pakklong Makamthao, Klang temple and Suppaya.

Keywords: Historical tourism, Community Enterprises, Dhamma Institutes

ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวชัยนาท 2 ฝ่ายแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ด้วยสาเหตุของการตัดถนนเลียบบคลอง ทำให้ประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนหันหน้าเข้าหาแม่น้ำ เปลี่ยนทิศทางการก่อสร้างบ้านเรือนสู่ถนน เป็นเหตุให้ภูมิทัศน์และทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำเปลี่ยนไป ซึ่งหากไม่มีการกำหนดลักษณะการใช้พื้นที่และปรับปรุงพื้นที่อย่างเหมาะสม จะทำให้เอกลักษณ์ที่งดงามสูญสิ้นไป

การสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจแก่วิสาหกิจชุมชน ด้วยวิธีการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และภาคีการพัฒนาต่างๆ ในการร่วมกันพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ในรูปเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน จัดทำระบบข้อมูลสินค้าชุมชน สนับสนุนการจัดทำแผนแม่บทเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ที่เน้นการนำวัตถุดิบในท้องถิ่น มาใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเองตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด

จากข้อมูลการได้รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน พบว่า จำนวนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ในแต่ละภาค ได้แก่ ภาคเหนือ 7,931 ราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 14,812 ราย ภาคกลาง 10,360 ราย ภาคตะวันออก 899 ราย ภาคใต้ 2,768 ราย รวม 36,770 ราย (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2552)

ผู้วิจัยจึงมองเห็นถึงความสำคัญของกิจกรรมการปฏิบัติธรรม กลุ่มธุรกิจชุมชน และวิถีชีวิตแม่น้ำเจ้าพระยา การเข้าสำรวจความสามารถในการจัดกิจกรรมและการรองรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม การสำรวจกลุ่มวิสาหกิจชุมชนถึงความสามารถในการผลิตและการรองรับการ

ท่องเที่ยวเพื่อนำมาจัดสร้างแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวสถานธรรมร่วมกับวิสาหกิจชุมชนจะเป็นการสนับสนุนกิจกรรมของสถานธรรมและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้เกิดการเจริญเติบโตในการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดรายได้และการสร้างงานของคนในชุมชน และมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถานธรรมในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท
2. ศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (สถานธรรม) ในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท
3. ศึกษาศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท
4. ศึกษาการจัดทำแผนเส้นทางการท่องเที่ยวสถานธรรมร่วมกับวิสาหกิจชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา 1) ศึกษาศักยภาพสถาปัตยกรรม (สถานธรรม) ในแง่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และการพัฒนากิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถานธรรม 2) ศึกษาวิสาหกิจชุมชน 3) การจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชน

ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอำเภอมโนรมย์ อำเภอวัดสิงห์ อำเภอเมือง และอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท

กลุ่มสถานธรรม ได้แก่ วัดตามรายชื่อของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชัยนาท เฉพาะวัดที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขต 3 อำเภอ

รวม 50 วัด ได้แก่ 1. อำเภอสรรพยา 20 วัด
2. อำเภอเมือง 15 วัด 3. อำเภอโนนรมย์และวัดสิงห์
15 วัด นิมนต์พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสหรือ
ตัวแทน ทั้งหมด 50 วัด รับนิมนต์ 24 รูป

กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มตามรายชื่อ
จากสำนักงานพัฒนาการอำเภอเมือง จำนวน
16 กลุ่ม 1) อำเภอสรรพยา 13 กลุ่ม 2) อำเภอเมือง
1 กลุ่ม 3) อำเภอโนนรมย์และอำเภอวัดสิงห์ 2 กลุ่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

ทำการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการจัด
เวทีการสนทนากลุ่มพระสังฆาธิการ 3 ครั้ง
รวม 35 วัด โดยการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการ
24 รูป ในประเด็นที่เกี่ยวกับศักยภาพของวัด กิจกรรม
การปฏิบัติธรรม และการรองรับนักท่องเที่ยว จัดเวที
สนทนากลุ่ม 3 ตำบลและ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนรวม
16 กลุ่ม สัมภาษณ์และสังเกต ทั้ง 16 กลุ่ม รวม 16
ผลิตภัณฑ์ เพื่อประเมินศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจ
ชุมชนและความเข้มแข็งของกลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผล
โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content analysis)
ในภาพรวม รวมทั้งการสังเคราะห์ (Synthesis)
โดยการรวบรวมข้อมูลและการ สรุปย่อมาสู่องค์
ความรู้ใหม่เพื่อนำมาใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการ
ส่งเสริมการท่องเที่ยวสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชน
ของจังหวัดชัยนาท ตามประเด็นคำถามและตัวแปร
ที่ได้กำหนดไว้ โดยการบรรยายหรือพรรณนาตาม
ความเป็นจริง ตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้
รวมทั้งได้มีการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยว
มีภาพเด่นและสำคัญประกอบเพื่อให้เห็นจริง

ผลการวิจัย

กิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถาน
ธรรมในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า จากกิจกรรม
ทั้งหมดสามารถแบ่งกิจกรรม ออกเป็น 4 กิจกรรม
ดังนี้ 1) กิจกรรมทำบุญ สวดมนต์ รับศีล ฟังเทศน์

ถวายภัตตาหาร ถวายจัดปัจจัย รับพร ในวันพระ
และวันสำคัญทางศาสนาสามารถรองรับได้
ครั้งละ 20-30 คน 2) กิจกรรมถือศีลอุโบสถ รับศีล
แปด 3) อบรมเยาวชน นักเรียนนักศึกษา พัฒนา
ทักษะกิจกรรมทางพุทธศาสนา 4) กิจกรรมบวชชี
พรหมณ์

ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
(สถานธรรม) ในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า ศักยภาพ
ในการรองรับนักท่องเที่ยว ที่อยู่ในระดับดีเยี่ยม
มีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดธรรมามูล วัดใหญ่
และวัดปากคลองมะขามเฒ่า สำหรับวัด
ที่มีศักยภาพการรองรับนักท่องเที่ยวในระดับดีมาก
มีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดบรมธาตุ วัดสรรพยา
และ วัดอินทาราม ส่วนวัดที่มีศักยภาพในการ
รองรับนักท่องเที่ยว ในระดับดี มีทั้งหมด 6 วัด
คือ วัดท่าชัย วัดพระยาตาก วัดศรีวิชัยวัฒนาราม
วัดป่าโคกขาม และวัดศรีเจริญ มีสิ่งดึงดูดใจ
นักท่องเที่ยวในเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ พระพุทธรูป
เกจิอาจารย์ สภาพแวดล้อม และถาวรวัตถุ

ศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่ม
วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า
กลุ่มที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวมาก
ที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้านสรรพยาบาติก และน้อยที่สุด
คือ กลุ่มแม่บ้านบ้านท่าน ผลิตปลาร้าผง สำหรับ
ความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า
กลุ่มแม่บ้านสรรพยาบาติก มีระดับความเข้มแข็ง
อยู่ในระดับสูงที่สุด รองลงมา คือ กลุ่มน้ำพริก
แปรรูปบ้านท่าไม้ และน้อยที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้าน
บ้านท่าน ผลิตปลาร้าผง

เส้นทางการท่องเที่ยวสถานธรรม
ร่วมกับวิสาหกิจชุมชน พบว่า ในการท่องเที่ยว
สถานธรรมและวิสาหกิจชุมชนบางบ่อนั้นต้องใช้
วิธีการเดินทางด้วยรถตู้และรถยนต์ส่วนตัว
เนื่องจากถนนเรียบแม่น้ำเจ้าพระยามีขนาดเล็ก
รถบัสไม่สามารถใช้ในการเดินทาง ส่วนการเดินทาง

ทางน้ำนั้น โปะท่าเรือ ของแต่ละวัดยังไม่มี ความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางทางเรือ มีเพียงวัดปากคลองมะขามเฒ่า วัดกลาง วัดพระยาตาก และวัดสรรพยา เท่านั้นที่มีท่าเทียบเรือ

อภิปรายผลการวิจัย

1. กิจกรรมการปฏิบัติธรรมของสถานธรรมในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า มีทั้งหมด 4 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมทำบุญ สวดมนต์ รับศีล ฟังเทศน์ ถวายภัตตาหาร ถวายจตุปัจจัย รับพร ในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา 2) กิจกรรมถือศีลอุโบสถ รับศีลแปดห้าโมงเย็น ทำวัตรสวดมนต์ประมาณหนึ่งทุ่ม ฟังธรรม ฟีกสมาธิภาวนา/วิปัสสนา 3) อบรมเยาวชน นักเรียนนักศึกษา พัฒนาทักษะกิจกรรมทางพุทธศาสนา 4) กิจกรรมบวชชีพราหมณ์ ซึ่งการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะเป็นอิสระซึ่งกันและกัน หมายถึงวัดใดวัดหนึ่งจัดกันเองตามศักยภาพ แต่มีข้อจำกัดในด้านบุคลากรเนื่องจากจำนวนผู้ตัดสินใจบวชในบวรพุทธศาสนามีจำนวนลดลง ต่างจากวัดในกลุ่มแม่น้ำน้อยซึ่งมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมในรูปแบบเครือข่ายวัด ตัวอย่างเช่น วัดพระแก้ว วัดสองพี่น้อง วัดสระไม้แดง วัดท่ากระแสน และวัดโคกโดนด มีการแลกเปลี่ยนวิทยากรพระ และพระลูกวัดในการดำเนินการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม ความพร้อมของวัด ในด้านสถานที่สามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมได้ จำนวนมากกว่าวัดในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สอดคล้องกับ สถาวร ถาวรธวัช (2550) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง เส้นทางสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่น้ำน้อย จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี และอ่างทองไว้

2 ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (สถานธรรม) ในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ที่อยู่ในระดับดีเยี่ยม

มีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดธรรมามูล วัดใหญ่ และวัดปากคลองมะขามเฒ่า สำหรับวัดที่มีศักยภาพ การรองรับนักท่องเที่ยวในระดับดีมาก มีทั้งหมด 3 วัด คือ วัดบรมธาตุ วัดสรรพยาและวัดอินทาราม ส่วนวัดที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวในระดับดี มีทั้งหมด 6 วัด คือ วัดท่าชัย วัดพระยาตาก วัดศรีวิชัย วัดนาราม วัดป่าโคกขาม และวัดศรีเจริญ

ศักยภาพการท่องเที่ยวของสถานธรรมจะมองจากศักยภาพด้านการดึงดูดใจ การรองรับนักท่องเที่ยวและการบริหารจัดการวัดในอำเภอต่างๆ สิ่งดึงดูดใจล้วนเป็นการสร้างบรรยากาศในการท่องเที่ยว สร้างศรัทธาแก่ประชาชนโดยรอบในท้องถิ่น จังหวัดและทั่วประเทศ เป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดกิจกรรม การทอดผ้าป่า กลืน ท่องเที่ยวปฏิบัติธรรม ท่องเที่ยวตามประเพณีวัฒนธรรม และท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ สอดคล้องกับ รลิกา อังกูร (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนา ศักยภาพ การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แล้ว

3. ศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า กลุ่มที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวมากที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้านสรรพยาบาติกและน้อยที่สุดคือ กลุ่มแม่บ้านบ้านท่าน ผลิตปลาร้าผง สำหรับความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า กลุ่มแม่บ้านสรรพยาบาติก มีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับสูงที่สุด รองลงมา คือ กลุ่มน้ำพริกแปรรูปบ้านท่าไม้ และน้อยที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้านบ้านท่าน ผลิตปลาร้าผง จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มสามารถ พบว่า กลุ่มที่มีศักยภาพและความเข้มแข็งได้นั้นจำเป็นต้องมีประธานกลุ่มที่เข้มแข็งซึ่งวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ มีวิวัฒนาการจากประธานกลุ่มกลายเป็นเจ้าของกิจการเองและลงทุนเอง แต่ยังมีการทำบัญชีเงินทุนกลุ่ม

และปันผลตามหุ้นของสมาชิกตามระเบียบกลุ่ม บางกลุ่มไม่ได้ดำเนินการกลุ่มเว้นแต่เมื่อหน่วยราชการระดมสินค้าวิสาหกิจชุมชนก็จะมีการนำสินค้าไปแสดงในนามของกลุ่ม ในขณะที่เดียวกันสมาชิกที่มาร่วมกิจกรรมกลุ่ม จะกลายแรงงานกลุ่ม และได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวันตามจำนวนที่ผลิตได้ หรือตามจำนวนที่ประธานกลุ่มกำหนด ต้นทุนในการผลิตกลายเป็นของประธานกลุ่มผู้เป็นเจ้าของกิจการ

ด้านกระบวนการผลิตของวิสาหกิจชุมชน มีการพัฒนาตามมาตรฐานสำนักงานอาหารและยา และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยมีหน่วยงานพัฒนาชุมชนและสาธารณสุขให้รูปแบบและข้อเสนอแนะในการปรับปรุง แต่ยังคงขาดนักวิชาการที่ประยุกต์การผลิตให้ได้เกณฑ์มาตรฐาน โดยมีหน่วยราชการสนับสนุน สถานที่วัสดุอุปกรณ์ และทุนหมุนเวียน สอดคล้องกับ สถาพร(2551) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาขีดความสามารถการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวิสาหกิจชุมชนแบบบูรณาการตามยุทธศาสตร์จังหวัดชัยนาท

ด้านการตลาด มีหน่วยราชการส่งเสริมการเข้าถึงสินค้าชุมชนทางระบบอินเทอร์เน็ต การปรับปรุงที่ทำการกลุ่ม ป้ายบอกทาง แบบบรรจุภัณฑ์ ถนนทางเข้า สาธารณูปโภค การคัดสรรผลิตภัณฑ์ การแสดงสินค้า การสร้างเครือข่าย และศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทำให้มีการสั่งซื้อสม่ำเสมอ นอกจากนี้ลูกค้าที่สั่งซื้อยังช่วยออกแบบผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ให้หลากหลายมากขึ้น หน่วยราชการควรมีการสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

การจัดศูนย์เรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชน พบว่า ทุกกลุ่มมีการพัฒนากระบวนการผลิตและพัฒนาโรงเรียนจนเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน บางกลุ่มจัดเป็นร้านค้าผลิตภัณฑ์บางกลุ่มจัดเป็นศูนย์แสดงผลิตภัณฑ์และขั้นตอนการผลิต

สอดคล้องกับ สถาพร (2549) ที่สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชนประกอบด้วย 1) ศักยภาพของกลุ่มและชุมชน 2) กระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบสานภูมิปัญญา 3) บทบาทการหนุนเสริมจากภายนอก

4. เส้นทางท่องเที่ยวสถานธรรมร่วมกับวิสาหกิจชุมชน พบว่า ในการท่องเที่ยวสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชนบางบงนั้นต้องใช้วิธีการเดินทางด้วยรถตู้และรถยนต์ส่วนตัว เนื่องจากถนนเรียบแม่น้ำเจ้าพระยามีขนาดเล็ก รถบัสไม่สามารถใช้ในการเดินทาง ส่วนการเดินทางทางน้ำนั้น โป๊ะท่าเรือ ของแต่ละวัดยังไม่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางทางเรือ มีเพียงวัดปากคลองมะขามเฒ่า วัดกลางวัดพระยาตาก และวัดสรรพยา เท่านั้นที่มีท่าเทียบเรือในการจัดเส้นทางท่องเที่ยวออกเป็น 4 เส้นทาง ได้แก่ สรรพยาตะวันออก สรรพยาตะวันตก เส้นทางเขตอำเภอเมืองและเส้นทางวัดสิงห์และมโนรมย์ สอดคล้องกับ สถาพร (2551) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง เส้นทางสถานธรรมและวิสาหกิจชุมชนลุ่มแม่น้ำน้อย จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี และอ่างทอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) การส่งเสริมการฝึกอบรมพระสังฆาธิการ ในด้านการบริหารจัดการวัด 2) การกำหนดข้อห้ามหรือกำหนดระเบียบในการจัดตั้งวัดในพื้นที่ต้องห้าม เช่น ป่าไม้อุทยาน 3) การส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดและท้องถิ่น 4) การส่งเสริมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมจังหวัดในระดับจังหวัดท้องถิ่นและชุมชน 5) การพัฒนาศักยภาพในการท่องเที่ยววัดทางน้ำและทางถนน 6) การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกวัด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

1) ส่งเสริมการรวมกลุ่มชุมชนพัฒนาวัดและบริเวณโดยรอบ 2) ส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามวันสำคัญประจำปี 3) ส่งเสริม

ฐานข้อมูลวัดอุโบสถและประวัติของวัด 4) การเชื่อมโยงการตลาดสินค้าในชุมชนจังหวัดและประเทศ 5) การส่งเสริมกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนและชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กองส่งเสริมการวิจัย. 2547. **สรุปผลการสัมมนาเรื่องการประเมินโครงการผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- นิมิตร โกมลานนท์. 2547. **การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรในการจัดการการท่องเที่ยวเกษตรตำบลข้างกลาง กิ่งอำเภอข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- สถาพร ถาวรอุทิวาสน์. 2548. **ประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาธุรกิจขนาดย่อม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบ 4 กลุ่มธุรกิจชุมชนในภาคกลาง**. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถาพร ถาวรอุทิวาสน์ และพวงเพชร โทณะวณิก. 2550. **หลักการแนวทางและรูปแบบการจัดการศึกษานอกที่ตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษมจังหวัดชัยนาท**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
- รลิกา อังกูร .2549. **การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น**. วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช ปีที่ 19, ฉบับที่ 1 (ม.ค-มิ.ย. 2549).
- อุไรพรรณ ปรากฏอุดมทรัพย์ .2544. **ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท การจัดการทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.